

CUMHURİYET'İN 70. YILINDA TİYATROMUZ

Ayşegül YÜKSEL

70. yaşını coşkuyla kutladığımız Cumhuriyet'in kuruluşundan bugüne yaşadığımız tiyatro serüveni, Atatürk'ün, Türk toplumunun Batı ile Doğu arasında yaşadığı ikilemi ortadan kaldırma çabasına koşut olarak gelişmiştir. Büyük iniş ve çıkışlar gösteren, bir dolu çelişkinin içiçe yaşandığı, amansız bir serüven... "Tatlı son" ancak, Doğu ve Batı'nın bir sentezi olarak gelişmekte olan kültürümüzün, laiklik/İslamcılık, Batılılık/Doğululuk, sağ/sol çatışmaları içinde yalpalamasına izin vermeyen bir politik-toplumsal tutarlığa ulaştığımız zaman gerçekleşecek.

Önce tiyatromuzda yaşanan güzelliklerle başlayalım. 1920'de Türk-Müslüman kadınının sahneye çıkmasını yasaklayan toplumsal kurallara karşı çıkan Afife Jale, bu başkaldırısının bedelini ağır bir biçimde öderken, sahnedeki ilk rolünü Atatürk'ün karşısında oynayan Bedia Muvahhit bugün laik Cumhuriyet'in tiyatrodaki yansıyan canlı bir simgesi olarak aramızda yaşamaktadır. Artık bugün ülkemiz, üstünlüğünü tartışmasız biçimde kanıtlamış pek çok kadın tiyatro sanatçısıyla övünmektedir.

Cumhuriyet'in kurulduğu yıllarda Türkiye'de Darülbeydi (bugünkü İstanbul Şehir Tiyatroları) dışında yalnızca bir kaç özel topluluk, bir de gezginci tiyatrolar vardı. Başkent Ankara yerleşik sahnesi olan bir tiyatrodan yoksundu. 1941'de uygulamaya geçen Tatbikat Sahnesi'nden 1947'de Küçük Tiyatro'daki oyunlara geçilecek, 1949'da Devlet Tiyatrosu resmen kurulacaktı. Bugün Devlet Tiyatroları'nın Ankara'da sürekli olarak oyun sergileyen 7 sahnesi var. Başkent'in en uzun ömürlü özel tiyatrosu olan A.S.T. ise 30 yaşını doldurdu.

1950'lerde yalnızca Tepebaşı'ndaki tarihsel Dram ve Komedi Tiyatroları'nda temsil veren Şehir Tiyatroları, 60'lardan bu yana çeşitli aşamalarda gelişerek, bugün kentin çeşitli semtlerinde her gece perdelerini açan güçlü bir kurum olmuştur. Devlet Tiyatrolarının

da 9 ilde perdelerini açan 20'yi aşkın sahnesi vardır. Her iki kurumun da gelişmesinde en büyük katkı, bir kaç yıl önce 100. doğum yıldönümünü kutladığımız, büyük tiyatro adamı Muhsin Ertuğrul'undur.

Özel tiyatrolarda 1950'li yılların sonlarından 70'lerin başına dek yaşanan patlama sonucunda İstanbul'un Beyoğlu semti, büyük bir tiyatro merkezi olmuştu. O dönemin ilk büyük özel topluluklarından olan Dormen Tiyatrosu ve Kent Oyuncuları bugün de dimdik ayakta duruyor. Son yıllarda İstanbul'da pek çok yeni özel tiyatronun etkinliğe başlamış olması da sevindirici.

Cumhuriyet'in kurulduğu yıllarda oyuncu yetiştirecek kurumlarımız yoktu. Eğitim görmüş tiyatrocuların yetişmesinde büyük hizmet vermiş olan Ankara Devlet Konservatuarı, Alman tiyatro adamı Carl Ebert'in katkısıyla 1936 yılında açıldı. Cüneyt Gökçer'den Macide Tanır'a, etkinliklerini bugün de sürdüren yüzlerce değerli tiyatro sanatçısını yetiştirmiş olan bu kurum üç yıl sonra 70 yaşında olacak. İstanbul Belediye Konservatuarı ise Ali Poyrazoğlu'dan Müjdat Gezen'e pek çok ünlü sanatçıyı sahnelerimize kazandırdı. Tiyatroda uygulama ve kuram eğitimi veren yüksek öğretim kurumlarımızın sayısı bugün 8'e yükselmiştir. Tiyatromuz, konservatuar eğitimi görmüş ya da sahnelerde yetişmiş Yıldız Kenter, Müşfik Kenter, Ulvi Uraz, Işık Yenersu, Zeliha Berksoy, Gülriz Sururi, Nevra ve Metin Serezli, Münir Özkul, Genco Erkal, Gazanfer Özcan, gibi bir çok ünlü oyuncunun hizmet verdiği bir sanat ortamında gelişmesini sürdürmektedir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında büyük bir yerli yazar sıkıntısı çekilmekteydi. Muhsin Ertuğrul'un başka edebiyat türlerinde yazan pek çok kalem sahibini -Nazım Hikmet'i de- oyun yazmaları yolunda yönlendirdiği ve üretilen yapıtları ardarda sahnelediğini biliyoruz. Batı modeli doğrultusunda yazılan ilk dönem oyunlarında, büyük bir devrimi başarmış bir toplumun çöküşünü yansıtan, Osmanlı dönemini eleştiren, toplumdaki değer değişimini tartışan oyunlar ağırlık kazanmıştır. Bu otuz yıllık ilk dönemde, Musahipzade Celal'den Reşat Nuri Güntekin'e, Cevat Fehmi Başkut'tan Ahmet Kutsi Tecer'e pek çok yazarımız tiyatro adına emek vermiştir.

1950'ler tiyatromuzun bir dolu yeni yazar kazandığı dönemdir. Bugün de yazmayı sürdüren Refik Erduran, Turgut Özakman, Orhan Asena, Çetin Altan, Necati Cumalı, Melih Cevdet Anday,

Aziz Nesin ve oyunları onlar öldükten sonra da yaşayan Oktay Rıfat, Sabahattin Kudret Aksal, Haldun Taner... Cumhuriyet Türkiye'sinin çok partili döneme geçmiş olduğu bu yıllarda, oyunlar yoluyla, politik sorunlar, devlet yönetimine ve toplumsal kuramlara ilişkin eleştiriler de dile getirilmeye başlandı.

Devlet Tiyatroları ile özel tiyatroların "altın çağı" olarak nitelendirilebileceğimiz 1960'larda, oyun türlerinde de görülen çeşitlilikle tiyatro seyircisi tam bir doyuma ulaşacaktı. 1961 Anayasası'nın sağladığı görece özgürlük sonucunda, Türk seyircisi sakıncalı görüldüğü için sahnelerde yer almayan konular (sosyalizm) ve yazarlar (Brecht ve Nazım Hikmet) ile tanışmak fırsatını buldu. Önceki dönemlerde işlenegelen konular yanında köy ve gecekondu yaşamı ile işçi sınıfı ilk kez toplumsal-politik-ekonomik sorunlar bağlamında irdelendi. Yeni yerli müzikaller yanında, tarihsel ve belgesel oyunlar yazıldı. Haldun Taner, geleneksel tiyatromuzun biçimsel özelliklerini ve eğlendirici öğelerini Brecht tiyatrosunun özellikleriyle buluşturan yapıtları yanında, Türkiye'de ilk kez oluşan politik kabare tiyatrosu için de oyunlar üretti. Bu döneme imzasını atan yazarlar arasında, bir önceki dönemde yazmaya başlayanlar ile ilk ürünlerini bu dönemde veren Sermet Çağan, Güngör Dilmen, Turan Oflazoğlu, Recep Bilginer, Cahit Atay, Adalet Ağaoğlu, Güner Sümer, Başar Sabuncu yer alır. O günleri yaşamış olan seyirciler, Erduran'ın *Direkleri Arası*, Özakman'ın *Sarıpınar 1914*, M.C. Anday'ın *Mikado'nun Çöpleri*, Güngör Dilmen'in *İttihat ve Terakki*, Orhan Kemal'in *72. Koşuş*, Sermet Çağan'ın *Ayak Bacak Fabrikası*, Hidayet Sayın'ın *Pembe Kadın*, Turan Oflazoğlu'nun *Deli İbrahim* ve *IV. Murad*, Haldun Taner'in *Keşanlı Ali Destanı* ve *Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım* oyunlarının başarılı yapımlarını keyifle anımsayacaklardır.

1960'larda yaşanan özgürlük ortamına 1970'lerin askeri girişimleriyle "önlem" alınmaya başlandığında, tiyatro dünyasında da yasaklamalar ve tutuklamalar dönemine girilmiştir. Bu dönemde yabancı politik belgesel oyunlar, Nazım Hikmet'in yapıtlarından yapılan uyarlamalar, Brecht oyunları gündemdedir. Vasıf Öngören *Asiye Nasıl Kurtulur?*, Oktay Arayıcı da *Seferi Ramazan Bey'in Nafile Dünyası* ile yerli politik tiyatronun en çarpıcı örneklerini sunarlar. Bu dönemde Türk tiyatrosu iki yeni kadın yazarın, Ülker Köksal ve Bilgesu Erenus'un katkılarıyla zenginleşir.

Politik tiyatro etkinlikleri 12 Eylül'de noktalanır.* Pek çok sanatçı yurt dışına gider, bir bölümü de yıllarca pasaport alamaz.

Yazarlar "sakıncasız" yapıtlar üretmeye çalışırlar. Bu yıllarda, seyircinin bir kaç kanallı "televizyon"u vardır. Parsayı televizyonda "star" olabilmiş tiyatro sanatçıları toplar. Herşeye karşın, tiyatromuz 1980'lerde Tunçer Cücenoglu, Murathan Mungan, Ülkü Ayvaz, Ferhan Şensoy, Memet Baydur gibi başarılı genç yazarlar kazanır.

Günümüzde, Kültür Bakanlığı'nın, tam ödenekli ve özel tiyatrolara ilişkin, demokratik doğrultuda yasal düzenlemeler üstünde çalıştığı, Devlet ve Şehir Tiyatroları'nın oyun repertuarı ve yapım anlayışı açısından önemli bir hamle içinde olduğu, Anadolu'da, sayıları az da olsa, yeni toplulukların kurumlaşma yoluna gittiği, umut verici bir tiyatro ortamında yaşıyoruz.

Yine de, tiyatromuzun bütünüyle güvence altında olduğu söylenemez. Çünkü sık sık el değiştiren iktidarların sanata henüz değişmez ilkelerle sahip çıkılmadığı ülkemizde ileriye doğru atılan adımları geri almayacağından emin değiliz. Çünkü 20. yüzyılın ortasında bile yazarlarının hapiste çürümesine, sanatçılarına işkence edilmesine engel olamamış, tiyatro gösterilerinin basıldığı, tiyatroların yakıldığı, bağnaz güçlerin çağdışı eylemlerle her an dehşet salabildiği bir toplumda yaşadığımızı unutamıyoruz.

Dahası, tiyatromuz, çoktan aşılmış olması gereken bir dolu sorunla karşı karşıya. Özel tiyatroların sanatçıları çoğu kez sosyal güvenceden yoksun. Büyük kentlerde bile yeterince tiyatro salonu yok. (Tarihsel değeri olan salonlara da sahip çıkılmadı). Tiyatro, basın ve TV'nin en az ilgi gösterdiği alanlardan biri. Yurt içinde ve dışında yetişmiş ancak 20 dolayında başarılı yönetmenimiz var; çünkü tiyatro yönetmeni yetiştiren okullarımız yok.

En önemlisi de genç Cumhuriyet rejiminin "kültür seferberliği" anlayışı doğrultusunda kurulmuş olan Halkevleri'nin 1951'de siyasal nedenlerle sakıncalı bulunarak kapatılması sonucunda, tiyatroyu Anadolu çapında yaygınlaştırma eyleminin çok geciktirilmiş olması. Tiyatro, Cumhuriyet'in 70. yılında bile toplumsal yaşamımızın vazgeçilmez bir parçası değil.

Toplumca yaşadığımız politik/kültürel/ekonomik açmazları tiyatromuzun 70 yıllık serüveni ayna gibi yansıtıyor. Yine de aynadaki görüntüyü güzelleştirebileceğimiz umudunu yitirmiyoruz.

(Aktüel dergisinin 28 Ekim 1993 tarihli "70 Yıl" Eki'nden)